

RJUKAN-NOTODDEN
INDUSTRIARV

Reisebrev fra Norge

1907

Av kong Chulalongkorn av Siam

SCHIBSTED

Kongen av Thailand besøker Notodden og Rjukan

Kong Chulalongkorn var konge av Thailand fra 1868 til han døde i 1910. Landet het da Siam. Han var bare 14 år da han besteg kronen i dette landet som er i Asia. Faren hans, kong Mongkut, ville at lærere fra Europa skulle ta seg av opplæringen av barna. Slik skulle de bli bedre kjent med hvordan vestlige ledere tenkte, og kanskje lære noe fra utviklingen i disse landene.

Den unge kongen av Thailand. Foto fra boka.

Kongen besøkte Europa to ganger, i 1897 og i 1907. På den siste reisa var han borte i 235 dager! Han reiste med sitt eget kongeskip til Singapore og fortsatte derfra med passasjerskip til Sri Lanka, Egypt og Sicilia. I Europa besøkte han flere av landene.

Chulalongkorn reiste i et følge på 15-20 personer. Det var slektninger, deriblant en liten sønn, embetsmenn og tjenere. To sekretærer var med, og en lege.

Kongen ville til Norge for å lære, men det ble også sagt, at han hadde kronisk malaria, og at et besøk til et land med annet klima, skulle kunne hjelpe han.

Kongen var meget vitebegjærlig og observant. Han forberedte seg godt til reisen, og leste alt han kom over av reisehåndbøker om landene han kom til. Han kunne engelsk og overalt hvor han kom, spurte og grov han, særlig om naturvitenskap og teknologi. Det siste var han særlig opptatt av, fordi han ville utvikle landet sitt med ny te-

knologi. Kongen var også en ivrig fotograf som tok over 100 bilder fra Norges-oppholdet.

På reisa skrev han brev til datteren sin, prinsesse Nibha Nobhadol, som var 21 år gammel. Hun hadde kjælenavnet Noi. Brevene som ble sendt hjem fra reisa, ble senere samlet i en bok, «Klai Baan» som kan oversettes med «Langt hjemmefra». Boka er godt kjent i Thailand. I 1989 var kong Bhumipols datter, prinsesse Sirindhorn i Norge og åpnet blant annet Kong Chulalongkornmuseet på Nordkapp. Også for henne var det poeng å reise i sin oldefars fotspor, med «Klai Baan» som veiviser.

Da kongen og følget hans kom til Norge, var Kristiania, det gamle navnet for Oslo, første stoppested. Så gikk turen videre til Vestlandet, nordover, helt til Nordkapp. Så tar følget en reise til Skien, og derfra følger de kanalen fram til Notodden. I teksten under finner du utdrag fra brevene som kongen skrev fra Notodden og Tinn, og sendte til datteren sin, Noi. Besøket fikk god dekning i avisene, og ve ankomsten i Oslo sto folk tett i tett langs kjøreruta.

Prinsesse Nibha Nobhadol. Hun som mottok brevene. (Foto fra boka)

Mandag 29.juli 1907.

Kjære Noi!

Vi tok toget fra Brevik til Skien i dag morres. Skien er en ganske stor by med en befolkning på 11400 mennesker. Det er også en aktverdig gammel by. Skien har vært ødelagt av brann flere ganger, og derfor er det nå flere steinbygninger enn trebygninger i byen. Den har alle tegn på et yrende senter for handelsvirksomhet, med mange store og små butikker, pluss torvet. Vi steg av toget og satte oss inn i en hestevogn som førte oss gjennom hele byen, frem til skipet vårt, som ventet på oss i kanalen. Det var chartret bare for vårt følge. Båten, som het Victoria, var 100 fot lang og 17 fot bred. På dekket var det en salong der passasjerene kunne sitte og slappe av. Vi hadde ikke reist langt før vi kom til strykene. Men stryk er ikke den rette betegnelsen. I virkeligheten er det en foss midt i området. På grunn av fjellformasjonene faller vannet fra en høy bratt klippe i en eneste, ubrutt strøm.

For å gjøre skipsfart mulig, har norske ingeniører gravet ut en kanal ved å fjerne steinene og bygge tre sluser på tre forskjellige steder, den ene høyere enn den andre.

Båten «Victoria» ved Vrangfoss. Samtidig postkort. (Foto fra boka)

Den øverste innsjøen kalles Norsjø. Landskapet er vakkert. Vi reiste i over to timer før vi svingte inn i en liten innsjø som heter Heddalsvatnet og som fører til Notodden. Innløpet var trangt, men siden ble sjøen bredere, helt til vi nådde fram til Notodden, som ligger langt inne i sjøen.

Det er et stort selskap som har sitt hovedkontor på Notodden. Det heter Norsk Hydro-Elektrisk Kvælstofaktieselskap. Dette er et ganske underlig navn, men det passer til den merkelige virksomheten det driver. Det de gjør er å utvinne salpeter fra atmosfæren ved hjelp av elektrisk utladning.

Direktøren for selskapet, Samuel Eyde, kom ut i en båt for å møte oss. Faktisk har jeg hatt et sterkt ønske om å se anlegget, helt siden jeg første gang fikk høre om det. Helt fra vi først nærmet oss Notodden og hele resten av reisen har vi diskutert industri. De kom også med noen diagrammer og fotografier for å informere oss før vi fikk se oss om på fabrikken, slik at den ikke skulle virke altfor forvirrende.

De hadde på forhånd sendt oss et telegram der vi ble invitert til å bo i direktørens bolig. I telegrammet sa de også at de ville stille to biler til vår disposisjon, slik at vi kunne komme til Tinnoset, der vi skulle overnatte.

Lunsj på Furuheim hotell

Vi kom til Notodden klokka 14.00, og dro straks til Furuheim hotell, som var en liten trebygning. Der var det dekket til lunsj for oss. Dessverre så det ut til at hotelleieren hadde fått fullstendig panikk. Da han fikk se oss, ble han så oppskaket at han ikke engang klarte å lede meg inn i det værelset som var satt i stand til vårt besøk. Lunsjen ble servert på en helt umulig måte. Maten var god, men betjeningen var helt forvirret. De to tjenestepikene, en eldre og en yngre, løp frem og tilbake mellom spisesalen og kjøkkenet. Vi fikk oss en god latter, og dette gjorde at pikene ble svært forlegne.

Hotell Furuheim. Hotellet lå der Rallarparken er i vår tid.

Klokken var blitt over 15.00 da vi kom i gang med å bese fabrikken, som ligger nede ved sjøen. Ideen og bakgrunnen for det hele er at Eyde har vært i Amerika og sett noen hydroelektriske anlegg der. Han kom på den tanke at han ville bygge samme type kraftverk i Norge. Men først søkte han råd hos Birkeland, og sammen gikk de i gang med å forbedre modellen.

Takket være deres metode, er prisene på Norges-salpeter lavere enn den naturlige Chile-salpeter som tilbys på markedet nå. Det er opprettet et stort selskap. Men fortsatt mangler man penger, og de har derfor satset på utenlandsk kapital fra land som England, Frankrike, Tyskland, Danmark og Sverige. Strømmen av utenlandsk kapital har vært en omstridt sak i Stortinget. Regjeringen holdning er todelt. I følge norsk tradisjon tilhører ikke fosser, vannkilder og elver staten, de tilhører alle private grunneiere. Regjeringen ønsker å sikre seg eiendomsretten til vannet, men har ikke klart å forby kjøp og salg av rettigheter til vann og fosser. Selskapet fikk kjøpt fossene til meget lav pris, og de fossene som nå er i selskapets eie, forsyner den lille fabrikken med 3000 hestekrefter. Det bygges en ny kraftstasjon, og den vil gi opptil 100.000 hestekrefter.

Hestene ble skremt

Klokken 17 satte vi oss inn i to biler, begge av merket Mercedes. Vi dro avgårde for å bese det stedet der vannkraften ble temmet til å produsere elektrisk kraft. (Trolig Øvre Tinfos)

Bilen til Sam Eyde. Her er kongen og noen fra følget hans også avbildet. (Foto fra boka)

Det ser til at bilen er til stor ulempe for hestekjerrerne. Som regel brukte ikke sjåføren bilhornet eller ringte med en bjelle. I stedet blåste han i en trompet av det slaget som brukes ved den tyske keiserens hoff, og den har bare to toner, en lav og en høy. Når kusken på et hestekjøretøy hørte lyden på avstand, stanset han kjerra. Alle passasjerer måtte ut. For det meste måtte kusken dreie til siden og kjøre vognen ut i skogen. For hvis kjerra ble stående på veien, ville hesten bli skremt. Men ved nærmere ettersyn viste seg at det var vedkommende kusk som var reddest, ikke hestene.

Vi var tilbake klokka 18.30 og tilbragte kvelden i den offisielle boligen til selskapets direktør. (Admini)

Boligen er helt og holdent i tre, med unntak av grunnmuren, som er i stein. Det er søyler og treskurd i norsk stil. Møblene er laget spesielt til dette huset. Det er mange ekstra soveværelser, faktisk nok til å huse hele vårt følge. Mitt rom er overordentlig komfortabelt. Huset ligger på en ås med utsyn over sjøen og har en uvanlig vakker panoramautsikt over vannet og områdene rundt.

I kveld er de støyende byggearbeidene blitt stanset av hensyn til oss.

Ved kveldsmaten fikk vi selskap av flere unge mannlige ingeniører, som er ansatt av selskapet. I dag har jeg følt meg helt avslappet og vel til mote.

Admini, Notodden. (Foto fra boka.)

Rjukanfoss, tirsdag 30.juli

Til Rjukan

I dag har det regnet helt fra morgenen av. Det var en dyster, tåkete og lite lovende dag. Veien førte oss langs Heddalsvannet. I sjøen var det fullt av tømmerstokker som var blitt fløtet ned elven, bundet sammen i store flåter. Denne veien gikk ikke mellom høye fjell, men førte i stedet gjennom bølgende åser. På begge sider av veien var det hveteåkrer og barskoger. Men menneskeboliger var det sparsomt med.

Vi kom fram til Tinnsjø klokka 17.30. Vi hadde tilbakelagt en strekning på 33 kilometer. På forhånd var det anslått at bilen ville bruke halvannen time på å nå hit. Men turen virket mye lenger, fordi veien var i elendig forfatning. Da vi nærmet oss Tinnsjø, måtte vi opp på fjellet, og det virket som om vi var på en uendelig dumphuske eller berg og dalbane. Vi måtte innrømme at dette virkelig var en anstrengende tur.

Ved Tinnsjø lå det et hotell der vi stoppet en liten stund, og møtte den gruppen som hadde reist i forveien og ventet på oss. Så gikk alle sammen om bord i en båt, mindre enn den vi hadde reist med tidligere. Vi måtte sitte under dekk, for det regnet uopphørlig. Vi seilte 42 kilometer oppover Tinnsjø, som er en lang og smal innsjø. Først klokka 15.00 kom vi fram til Fagerstrand, der vi gikk i land.

Etter lunsj fortsatte vi reisen med hest og vogn. Til Rjukanfossen

Rjukan fossen, før den ble temmet. Foto: Wilse(fra boka)

Da vi nærmet oss Rjukan-fossen, så vi en buegang av vinranker og blader, laget av konene til de ansatte i selskapet, som en velkomst til oss. Arbeiderne ville ikke være noe dårligere og smelte av dynamitt for å gi oss en salutt. Klokken 18.30 kom vil til Rjukan hotell. Hotellet er meget gammelt. Da selskapet skulle temme fossen, klaget hotelleieren over at hans forretning ville bli skadelidende. Derfor hadde ikke selskapet annet valg enn å kjøpe hotellet og fortsette driften. For tiden er hotellet åpent to måneder i året, og dessuten i jakt og fiskesesongen i august.

Dette var et meget kaldt sted som ligger 750 meter over havet. Termometeret viste 12 grader Celsius, som tilsvarer 51 grader Fahrenheit. Men det var ikke frost i sikte. All sne og is var smeltet bort. Ettersom det bor å få mennesker på begge sider av veien, vokste det villjordbær på mange steder, og det var en sann rikdom av røde frukter som intet menneske plukket. Men de rosene som vi hadde sett på Fagerstrand, så vi ingen steder her oppe. I stedet viste noen meg en bukett roser som var dyrket ved Notodden, der man brukte salpetergjødning. Og disse rosene var sannelig store.

Rjukan hotell (foto fra boka)

Notodden onsdag 31.juli

Vi ventet forgjeves på at regnet skulle holde opp. Til slutt var vi helt desperate og kjørte avgårde. Det går en liten sti for fotgjengere som fører nedover kloss til fjellveggen. Hvis man fortsetter nedover stien, kommer man fram til fossene som kommer fra fjellet, der vannet blir oppmagasinert. Fossens totale mål er 150 meter. Den gir mer elektrisk kraft enn alle andre fosser, med unntak av Niagara i Amerika.

Vi vendte tilbake fra den bratte klippen og fortsatte reisen i vognen. To ganger til fikk vi en fantastisk utsikt. Den første faller ned i et basseng nedenfor, før den fortsetter bratt nedover til en elv som virker så dyp som en avgrunn. Fossene synes å være uendelige. Vi fortsatte til fots langs en sti som gikk så langt som til det nederste nivået. Der er det planlagt å bygge et lite vannkraftverk. Her er et lite sted med svakt hellende terreng og noen få hus rundt omkring. Vi ble enige om at hvis det var vi som skulle bo på et så uegnet sted, ville vi ha valgt å emigrere til Amerika. Det viste seg at eieren av dette stedet faktisk var i ferd med å emigrere til Amerika. Derfor hadde han sagt seg villig til å selge området til en meget lav pris.

Bredde i prosjektene

Neste etappe av vår reise førte oss langs en elv som snodde seg av gårde og så ut som en buktende kanal. Ikke i hele mitt liv har jeg sett en så lang elv, så dette er virkelig et mirakel. Ved bredden av denne elven vil det andre kraftverket bli bygget. Vi fulgte veien nedover en god stund før vi kom til flatlandet, der elven er bredere og lignet mer på en flod. Det er her de har tenkt å anlegge kraftverket. Jernbanen vil gå helt hit, fundamentet for jernbaneskinnene er allerede under arbeid.

Jeg må beundre den veldige bredden i disse prosjektene. Det er behov for penger og ansvar, innkvartering av arbeidere og å finne kvalifiserte arbeidere. Her anvender de for det meste svenske arbeidere, som ser ut til å arbeide hardere enn nordmennene.

Alle disse prosjektene er Birkelands og Eydes ide. Birkeland er teoretikeren, og han svarer til den vanlige oppfatningen av en teoretiker som er breddfull av strålende ideer, men ikke kan sette dem ut i livet, fordi hans hjerte er full av betenkeligheter. I motsetning til han, står Eyde, som er ingeniør. Ingeniører kan få ting til å skje når de først har rådført seg med de rette personene. De er guder som temmer vannet eller retttere sagt, vannet er helt under deres kontroll.

Ettersom prosjektene krever enorme utgifter, har hver bank sendt ut sine eksperter for å inspisere og kontrollere ideen. Etter at ekspertene har gitt sin godkjennelse, har noen banker begynt å støtte herr Eydes planer. Det virker som herr Eyde gleder seg over fremgangen og alt som er oppnådd, særlig fordi han har fått ubegrenset finansiell støtte.

Jeg vil også gjerne innføre kunstgjødning i vårt land. Derfor har jeg bedt Phraya Cholyuth om å sende et tonn gjødning hjem til forsøk, og har presisert at gjødningen må emballeres i små, forseglede spann, fordi luftfuktigheten kan få den til å tape seg. Denne type kunstgjødning er meget populær over hele Europa. England alene bruker mange tusen tonn gjødning som er importert fra Chile.

Elektrisiteten – et mirakel

Vi kom til Fagerstrand ved Tinnsjøen, reiste med båt til Tinnoset og kjørte med bil til Notodden. Vi var meget fornøyd, fordi denne bilturen bare hadde tatt oss et par timer.

Under middagen snakket vi om det stadig større mirakel som elektrisiteten er. Det er en rekke oppfinnelser som bygger på deres funn rundt elektrisiteten, som et system for avsendelse av telegrammer uten kabler eller ledninger, som er forskjellig fra det systemet som brukes i dag. Det er ikke for dristig å spå at det i framtida godt kan komme en bærbar telefon som er så liten som et personlig ur. Når du ønsker å snakke med noen, kan du bare snakke til uret og legge øret mot det for å høre hva den andre parten sier. Slik kan det oppnås kommunikasjon. Men det er ennå usikkert om et slikt apparat kan brukes til samtaler over lange avstander, kanskje vil det bare rekke herfra til Kristiania, en strekning det tar fire timer å tilbakelegge med tog.

Notodden er en ny by. Overalt bygges det hus av stein og tre. Det dukker opp butikker av forskjellig slag. Antagelig vil Notodden om en tre års tid være en virkelig by i ordets rette betydning. Direktørboligen, der jeg overnattet, ble bygget først i fjor.

Vi gikk om bord i skipet som skulle frakte oss til Skien klokka 14.00. Klokka 17.00 kom vi til Skien. Nå hadde det samlet seg enda flere mennesker enn første gangen vi var her. Langs ruten vi kjørte var det noen kvinner som strødde blomster fra vindene. Andre kastet blomster til oss fra veikanten. Atter andre kom for å gi meg personlig

hver sin bukett.

Det var som om hele byen var møtt fram denne dagen for å ta farvel, og at alle blomstene det var mulig å oppdrive i byen var blitt plukket til oss. Havnene var tettpakket med allslags båter, fra dampskip til små robåter. Da vi seilte ut, lød det kanonsalutter og høye hjertevarmende hurrarop. Jeg skrev et telegram til Norges konge, gav noen fotografier av meg til herr Eyde og konsulen, og jeg sendte et telegram til Bangkok.

Sam Eyde på sitt kontor, Admini, Notodden. (Foto fra boka)

Fra boka: Reisebrev fra Norge 1907. Klai Baan- langt hjemmefra. Av kong Chulalongkorn av Siam. Oversatt av Tore-Jarl Bielenberg.

Schibsted 1996.

Anne Haugen Wagn har redigert brevene.

Gjødsel fra Norge ble tidlig kjent i Thailand, og seinere ble landet et av de store markedene for Hydros gjødselprodukter. I dag, mer enn 100 år seinere, har Yara en ledende posisjon som leverandør av gjødsel til landbruket i Thailand.

Kong Chulalongkorn har en spesiell og opphøyet posisjon i det thailandske folk. Ikke minst blir han anerkjent for sine bidrag til å modernisere landet og åpne det mot andre land. Hans kontakter med vestlige land ble viktige både for handel og vitenskap.